

ПОДІЇ ТА ПОСТАТІ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917–1921 РР. В ПУБЛІЦИСТИЦІ ЄВГЕНА МАЛАНЮКА

Митрофаненко Юрій Станіславович,
*кандидат історичних наук,
старший викладач кафедри теорії і методики
середньої освіти
КЗ «Кіровоградський обласний інститут
післядипломної педагогічної освіти
імені Василя Сухомлинського»
mitrofanenko77@gmail.com
orcid.org/0000-0001-5371-3918*

Мета. Метою статті є аналіз есеїстики та публіцистики Євгена Маланюка, що стосується значущих подій доби Української революції, учасником яких був автор. Аналіз творчої спадщини Є. Маланюка продовжує становити значний інтерес для дослідників визвольних змагань із погляду його значної поінформованості як ад'ютанта впливових старшин армії УНР про нюанси прийняття доленосних для історії Української революції рішень. Найбільшою мірою це стосується подій 1919 р. Тому завданням статті є привертання уваги до есеїстики та публіцистичної спадщини Є. Маланюка як важливого джерела боротьби за незалежність 1917–1921 рр.

Методи. Стан наукової розробки проблеми спонукає до продовження аналізу публіцистики Є. Маланюка в історичному контексті подій визвольних змагань. Його творчий доробок, присвячений подіям Української революції, можна класифікувати за кількома підходами: жанром творів та їх проблематикою. Розпочнемо з жанрової класифікації. Твори Є. Маланюка, які стосуються доби визвольних змагань, – це публіцистика, біографічні нариси, поезії. Для аналізу його текстів було застосовано логічний метод, методику герменевтичного аналізу текстів, підходи біографістики та компаративістики. Також було використано міждисциплінарний інструментарій, оскільки дослідження базується на аналізі біографічних та творчих фрагментів біографії поета, публіциста, який був учасником визвольних змагань.

Результати. Проаналізовано публіцистику, есеїстику, поезію Є. Маланюка, що стосуються доби визвольних змагань. З'ясовано оцінку автором різних періодів, явищ, персоналій Української революції 1917–1921 рр. Зокрема, Василя Тютюнника, Симона Петлюри, Євгена Мішковського, Володимира Сінклера. Розглянуто версії Є. Маланюка стосовно причин «Київської катастрофи» 1919 р., українсько-польських та українсько-російських міждержавних взаємин 1919 р., проаналізовано нюанси прийняття рішень організації Першого Зимового походу та укладання Варшавської угоди, політики Гетьманату та Директорії у сфері військового будівництва.

Висновки. Творча спадщина Є. Маланюка залишається актуальною для дослідників, як істориків, так і філологів. А його змістовні узагальнення та історичні паралелі є цінним надбанням для української комеморації та розвитку сучасної інформаційної політики в умовах російсько-української війни XXI ст.

Ключові слова: Євген Маланюк, Українська революція, публіцистика, есеїстика, «Київська катастрофа», Перший Зимовий похід, Варшавська угода, комеморація.

EVENTS AND FIGURES OF THE UKRAINIAN REVOLUTION OF 1917–1921 IN THE JOURNALISM OF YEVHEN MALANYUK

Mytrofanenko Yurii Stanislavovych,
*Candidate of Historical Sciences,
Senior Lecturer at the Department of Theory
and Methods of Secondary Education,
Kirovohrad Regional Institute of Postgraduate
Pedagogical Education named after Vasyl Sukhomlynsky
mitrofanenko77@gmail.com
orcid.org/0000-0001-5371-3918*

Purpose. The task of the article is to analyze the essayist and journalism of Yevhen Malanyuk, which concerns significant, interesting and at the same time insufficiently known episodes of the Ukrainian Revolution, in which Yevhen Malanyuk was kept secret. Also the subject of the study are biographical sketches of officers of the UPR army. The analysis of E. Malaniuk's creative heritage may be of great interest to researchers of liberation struggles in view of E. Malaniuk's significant awareness of important and little-known nuances of making fateful decisions for Ukrainian history.

Methods. The state of scientific development of the problem encourages the continuation of the analysis of E. Malanyuk's literary heritage in the historical context. His creative work, dedicated to the events of the Ukrainian revolution, can be classified according to several approaches: the genre of works and their problems. Let's start with the genre classification. E. Malaniuk's works devoted to the events of the Ukrainian revolution are journalism, biographical essays, and poetry. For the analysis of Yevhen Malanyuk's texts we use the method of hermeneutic analysis of his texts, approaches of biography and comparative studies. Interdisciplinary tools will also be used, as the study is based on the analysis of biographical and creative fragments of the biography of the poet, publicist, participant in the liberation struggle.

Results. E. Malanyuk's journalism, essays, and poetry related to the era of liberation struggles are analyzed. The assessment of the author, whose work is the subject of the article, to different periods, phenomena, personalities of the Ukrainian revolution of 1917–1921. In particular, V. Tyutyunnyk, S. Petliura, E. Mishkovsky, V. Sinclair. E. Malaniuk's view on the causes of the Kiev catastrophe, Ukrainian-Polish and Ukrainian-Russian interstate relations in 1919, the nuances of decision-making on the Warsaw Pact and the organization of the First Winter Campaign, the policy of the Hetmanate and the Directory in the field of military construction are analyzed.

Conclusions. E. Malaniuk's creative legacy remains relevant for researchers, both historians and philologists. And his advice is a valuable asset for Ukrainian commemoration and the development of modern information policy in the Russian-Ukrainian war of the XXI century.

Key words: Yevhen Malanyuk, Ukrainian revolution, journalism, essays, Kyiv catastrophe, First Winter Campaign, Warsaw Pact, commemoration.

Вступ. Проблематика Української революції 1917–1921 рр. з погляду на значущість досвіду державотворення тої доби та реалії сьогодення за умов російської-української війни не втратила актуальності та залишається цікавою для дослідників. А осмислення попередньої епохи визвольної боротьби є важливим досвідом аналізу здобутків та прорахунків попередньої епохи української державності. Одним із найбільш буремних та складних років визвольних змагань був «страшний та рішальний» 1919 р. Є. Маланюк написав про той вікопомний рік сильно та коротко: «*Примара неунікненої війни за Державність – стала дійсністю. Почалася безсмертна епопея Дев'ятнадцятого*» (Тинченко, 2004: 329). Для сучасників та нащадків мотиви ухвалених рішень тої доби часом і досі залишаються малозрозумілими, а для дослідників створюють ґрунт для дискусій та інтерпретацій. І навіть аналіз архівних документів *не завжди* проливає світло на питання стосовно чинників, які впливали на ухвалення рішень політиками та військовими. Тому в нагоді дослідникові визвольної боротьби УНР за незалежність мають стати так звані его-документи: спогади, епістолярій, а також публіцистика, проза учасників революційної доби 1917–1921 рр., особливо якщо їхні автори вони мали літературний хист. До цього переліку належить багата та різноманітна літературна спадщина талановитого Євгена Филімоновича Маланюка – активного учасника визвольних змагань упродовж 1917–1920 років. Ярослав Тинченко, знаний дослідник доби Української революції, відзначив, що серед архівних джерел періоду визвольної боротьби є чимало згадок про Є. Маланюка (Тинченко, 2004: 289–290). Не дивно, бо Є. Маланюк, що народився 1897 р. у м. Архангород (нині Новоархангельськ Кіровоградська область), упродовж 1917–1919 рр. перебував у колі осіб, що ухвалювали важливі рішення, які істотно впливали на хід визвольної боротьби.

У 1917 р. Є. Маланюк долучився до процесів українізації війська і потрапив у розпорядження уповноваженого Центральної Ради в Луцьку. У 1918–1919 рр. був ад'ютантом провідних штабів українського війська доби Центральної Ради, Гетьманату, Директорії Євгена Мешковського та Василя Тютюнника. Наприкінці грудня 1919 р. Є. Маланюк у Луцьку потрапив у полон до поляків і був відправлений у табір Ланцут (Польща). За одними із джерел встиг взяти участь у Першому Зимовому поході армії УНР (Куценко, 2002: 47; Митрофаненко, 2020: 56–58). Влітку 1920 р. він знову приєднався до українського війська, яке тепер вже спільно з поляками боролось проти більшовицької влади в Україні. Восени того ж року опинився на еміграції.

Спогадам про події Української революції 1917–1921 рр., їх аналізу та інтерпретації присвячена значна частина творчої спадщини Є. Маланюка: поезії, публіцистика, спогади (Маланюк, 1966; Тинченко, 2004: 287–355; Маланюк, 2021). Доктор філологічних наук, професор Леонід Куценко, дослідник особистості Євгена Маланюка, відзначив вплив визвольної боротьби на долю та творчість поета, есеїста, публіциста. (Куценко, 2004; Зеленська, 2021: 290). Думки Євгена (саме так він писав своє ім'я) не втратили актуальності і в добу сучасної війни з «одвічним ворогом» (термін, який Є. Маланюк вживав стосовно Росії): «*Я не маю жодних підстав для будь-якої симпатії до матушки (м...ть твою) Росії... ненавиджу усім іством, ненавиджу усіма бронхами та капілярами... І нема на світі такого діалектика, такого Спінози, котрий міг мене у моїх почуттях і переконаннях щодо матушки Москви – переконати чи заколивати...*» (Грицак, 1996: 109).

Упродовж 1919 р. Є. Маланюк був ад'ютантом Василя Никифоровича Тютюнника – начальника штабу, а згодом і командуючого Дієвою армією

УНР. Є. Маланюк був поруч у період вимушеної відставки з посади командарма УНР у період вересня-жовтня 1919 р., не полишав В. Тютюнника аж до самої смерті. У грудні 1919 р. В. Тютюнник помер від тифу, тому просто не встиг залишити спогадів про події Української революції, у яких він брав активну та важливу участь упродовж 1918–1919 рр. Тому свідчення, оприлюднені його ад’ютантом Євгеном Маланюком, на нашу думку, становлять особливу цінність для дослідників, бо дозволяють зрозуміти мотиви та нюанси рішень, ухвалених В. Тютюнником особисто або з волі його керівництва. Вони також проливають світло на деталі розробки відомих військових операцій та прийняття доленосних для української історії рішень у 1919 році.

Історики не оминали увагою творчу спадщину Є. Маланюка, але все-таки його багатюща гостра публіцистика та мемуарна спадщина не втратила актуальності для дослідників визвольних змагань. Окрім істориків, серед яких варто згадати Ярослава Тинченка та Михайла Ковальчука, треба відзначити ґрунтовні біографічні та літературознавчі студії Леоніда Васильовича Куценка, присвячені біографії та творчості Є. Маланюка (Куценко, 2002; Куценко, 2006: 3–80; Тинченко, 2004: 287–355; Ковальчук, 2006). Філологиня Ольга Кирилюк аналізує публіцистику Є. Маланюка в контексті лінгвістичних аспектів сучасної російсько-української війни (Кирилюк, 2021; Кирилюк, 2021). Історик Я. Тинченко в 2004 р. опублікував частину есеїстики, публіцистики, мемуаристики та поезії Є. Маланюка в збірці, упорядкованих ним документів, що стосуються військових подій Української революції 1919 року (Тинченко, 2004). Спогади Є. Маланюка для аналізу подій українсько-білогвардійської війни використав знаний дослідник Михайло Ковальчук під час підготовки ґрунтовної монографії «Невідома війна 1919 р.» (Ковальчук, 2006: 232, 256, 262). Автор цієї статті проаналізував особливості формування світогляду Є. Маланюка, маловідомі епізоди біографії доби визвольних змагань та сучасний контекст розуміння творчості та персоналії поета-воєнки армії УНР (Митрофаненко, 2020: 56–58; Митрофаненко, 2021; Митрофаненко, 2022). Метою статті є продовження студій, присвячених осмисленню Є. Маланюком подій та постатей Української революції 1917–1921 рр.

Розділ 1. Аналіз процесів Української революції 1917–1921 рр. в публіцистиці Євгена Маланюка Спершу розглянемо найбільш яскраві та вагомі публіцистичні праці автора. Одним із найвідоміших його творів є нарис «Крути. Народина нового українця», написаний 1941 р (Маланюк, 2007: 69–86). Аналізуючи військово-політичну ситуацію зими 1918 р., критикуючи Центральну Раду за її нерішучість у питанні ухвалення рішень

на користь української державності, Є. Маланюк відзначив процес зародження української нації. За його словами, саме в той час народився *«тип новітнього українця»*, що зброєю боронить свою Вітчизну». *«Без Крут навіть такий акт, як акт 22 січня, був би документом без підпису. Бо такі акти мало виголосити – такі акти треба чинити. Кривавий підпис під цим формальним зобов’язанням 22 січня поставили діти...»*, – наголосив Є. Маланюк (Маланюк, 2007: 80). Цей публіцистичний твір сповнений надії, що в майбутньому українці гідно відзначатимуть перемоги та шануватимуть героїв, не обмежуючись лише пам’яттю про поразки. А фатальний мінор нашої національної пам’яті зміниться на урочистий мажор (Маланюк, 2007: 69).

Найбільша частина аналітичної есеїстики Євгена Маланюка стосується доби Директорії. Зокрема, негативно згадує про отаманщину та державну інспектуру. Окрім аналізу цих явищ, він подає цікаві детальні прийняття рішень, що стосувалися важливих військових операцій (Тинченко, 2004: 309, 314–317). Події 1919 р. Є. Маланюк розглядає крізь призму яскравих персоналій українського війська. Він написав декілька нарисів, присвячених таким постатям, як Євген Мешковський, Володимир Сінклер, Василь Тютюнник. Останньому Маланюк присвятив не лише історичний нарис, а й цілу поезію під назвою «Балада про Василя Тютюнника» (Тинченко, 2004: 347–351). Чому саме їм? Є. Маланюк передбачав, що імена видатних особистостей визвольної боротьби 1917–1921 рр. можуть потрапити в забуття, тому *«нащадки більше знатимуть про якого-небудь Волоха...»*, ніж про цих особистостей (Тинченко, 2004: 309). Є. Маланюк виокремив ще одну ваду українського нарративу. На його думку, українці, на відміну від росіян, *«не вміють шанувати своїх героїв... У сусіднього народу з обох Тютюнників ще за їхнього життя були б створені потужні легенди, які електризували б цілий ряд прийдешніх поколінь»* (Маланюк, 1966: 313).

Історичні есе про цих офіцерів українського війська розкривають ще одну споконвічну проблему української держави – брак кваліфікованих патріотичних старшин. Цієї проблеми не вдалося уникнути й у 1917–1919 рр. Проте Є. Маланюку пощастило бути поруч з військовими, що відзначалися харизмою, професіоналізмом та патріотизмом. З особливою теплотою він згадував Є. Мешковського, В. Сінклера та В. Тютюнника. На прикладі В. Сінклера Є. Маланюк створює образ чести українського старшини. У 1918 р. після перемоги антигетьманського повстання В. Тютюнник запросив В. Сінклера – колишнього старшину армії Скоропадського, до Штабу Дієвої армії УНР під слово чести працювати *«для мосі Батьківщини»*, тобто України (Маланюк, 1966: 334).

Упродовж визвольної боротьби до осені 1920 р. В. Сінклер віддано воював на боці УНР навіть у надскладних умовах 1919 р. Того року дилема вибору служіння «своїй Вітчизні» гостро постала в умовах війни з російськими білогвардійцями. Якщо російських більшовиків колишні старшини Російської імператорської армії вважали ідейними ворогами, то у питанні війни зі Збройними Силами Півдня Росії нерідко вагалися, відмовляючись від служби, часом переходили на бік ворога, а інколи займалися відвертим шпигунством на користь денікінців (Ковальчук, 2006: 60). Але В. Сінклер тримав слово як військову присягу. Наприкінці 1920 р. після інтернування війська УНР до Польщі він отримав дуже поважну пропозицію від поляків. Мова йшла про високе становище в Міністерстві військових справ незалежної Польщі. Сам В. Сінклер у той час бідував, але всі пропозиції поляків відхиляв словами: «Бачте, я нічого не мав би проти того, але ж я дав покійному Тютюнникові слово честі! Ні, не можу!» (Маланюк, 1966: 336). Він не прийняв фінансово привабливої пропозиції, натомість був змушений працювати на скромній посаді кондуктора шахтової залізниці.

Також Є. Маланюк привернув увагу до деталей стосунків Є. Мешковського та В. Тютюнника, бо обидва для нього були прикладами служіння справі української державності. У різні періоди ці «двоє енергійних, невтомних і сильних волею працівників» були керівниками та підлеглими один в одного. Розмірковуючи над цим, Є. Маланюк писав: «Хіба для них обох існували різниці між посадами? Обидва були українці і вояки. Обидва служили Україні, офіруючи їй всі свої сили, душу розуміння» (Маланюк, 1966: 288). Перефразовуючи відомого режисера, вони любили Україну в собі, а не себе в Україні. Нерідко несправедливо ображені владою, усунуті з посад, поверталися за першою пропозицією і продовжували служити Україні. Є. Маланюк називав Є. Мешковського та В. Тютюнника «повними та нескаліченими українцями у нашій революції», можливо тому, що обидва усвідомлювали небезпеку з боку «одвічного ворога» – Росії. Тому на питання, що гостро постала влітку 1919 р., яку політику слід вести стосовно російських білогвардійців, В. Тютюнник завжди відповідав: «Битися!». Свою стратегію В. Тютюнник обґрунтовував чітко та стисло: «Не можна допустити ані на хвилину, прошу я вас, щоб наша армія стала проти другої, не знаючи властиво, чи їй треба битися чи ні... Одна година такого часу може загубити нас...» (Маланюк, 1966: 298).

На жаль, Головний Отаман С. Петлюра віддав інший наказ: вогонь не відкривати, домовлятися, а згодом відійти за демаркаційну лінію. Під тиском денікінців, а також суперечливої та невідзначеної позиції керівництва держави та війська

деморалізована наказами армія УНР була змушена залишити Київ. Є. Маланюк розмірковував над причинами «Київської катастрофи». Провину він покладає на Голову Директорії Симона Петлюру, діяльність якого, це варто відзначити, оцінював найвище з-поміж усіх лідерів Української революції. Проте, на думку Є. Маланюка, «Головний Отаман був вождем «одержимого» типу: істота його була наповнена горінням ідеологічного порядку, частина ж «технологічна» часто вислизала йому з рук. Зокрема, йому бракувало хисту оцінювати людей взагалі, а тим більше з так мало знайомої йому сфери військової (як певної породи людей). Він часто приймав на віру думку того чи іншого старшини в даний моменті присутнього, хоча б і цілком випадкового старшини» (Маланюк, 1966: 301). На жаль, Є. Маланюк уникнув згадки про військового, який переконав С. Петлюру спочатку вичікувати, а згодом і зовсім відійти за «прокляті демаркаційні лінії, на яких зломився національний дух нашої армії» (Маланюк, 1966: 302). Він лише обмежився згадкою про вплив на це трагічне рішення офіцера Галицької армії, який діяв відповідно до «директив свого зверхника», мова про Євгена Петрушевича – президента та диктатора ЗУНР. Висловимо припущення, що такими порадами могли бути Антін Кравс – генерал УГА, що командував українським об'єднаним військом під час наступу на Київ влітку 1919 року, та командир УГА Мирон Тарнавський. На підтвердження цієї думки наведемо цитату з книги Михайла Ковальчука «Невідома війна 1919 року. Українсько-білогвардійське збройне протистояння»: «Проте домовленість А. Кравса з Н. Бредовим усе вирішила. Українські війська, виконуючи наказ М. Тарнавського та умови угоди А. Кравса, протягом ночі з 31 серпня на 1 вересня 1919 р. залишили Київ» (Ковальчук, 2006: 65).

Таким чином, обираючи між двома стратегіями, Голова Директорії довірився А. Красу, а не В. Тютюннику, якого невдовзі за наказом С. Петлюри було звільнено з посади. Є. Маланюк вважав таке рішення несправедливим стосовно В. Тютюнника та шкідливим для визвольної боротьби. У Василеві Тютюннику він бачив, насамперед, неамбітного патріотичного старшину, вмілого стратега та запеклого противника отаманщини, з якою він рішуче боровся (Маланюк, 1966: 284; Митрофаненко, 2016). Також В. Тютюнник не допускав втручання у військові справи з боку представників Державної інспектури. З цією структурою В. Тютюнник вів боротьбу не менш затято ніж з отаманщиною. «Але було таке убійче явище 1919 р. нашого війська, коли й дисциплінованість В. Тютюнника не витримала. Це явище – язва т.зв. «держінспектура... Поки В. Тютюнник був командувачем армії – єдине місце для цілої армії, куди не наважився з'явитися держ-інспектор,

був – Штаб Армії...», – згадував Є. Маланюк (Маланюк, 1966: 302–306). Однак цей конфлікт завершився не на користь В. Тютюнника. Наприкінці вересня 1919 р. його було звільнено з посади командарма УНР. Зі спогадів Є. Маланюка стає відомо, що напередодні демісії В. Тютюнник розробив план українсько-польського військового союзу проти російських білогвардійців та більшовиків, до якого отаман також хотів долучити Румунію. Є. Маланюк згадував, що за наказом В. Тютюнника він привіз цей план до Кам'янця. Однак ідею В. Тютюнника відкинули, звинувативши її автора в «ображеній амбіції», натякнувши на звільнення з посади, додавши до цього обвинувачення у «вічному песимізмові та бажанні настрашити» (Маланюк, 1966: 308).

Вже вдруге восени 1919 р. С. Петлюра не підтримав стратегію боротьби В. Тютюнника з ворогами УНР. Втім, як і у випадку з оголошенням війни російській Добровольчій армії А. Денікіна, план В. Тютюнника про польсько-українську угоду було реалізовано в квітні 1920 р. Але, на думку Є. Маланюка, час було втрачено: «Якби військовий союз був створений на пів року скоріш і то в таких об'єктивних умовах, які радикально різнилися б від безтириторіально-капітуляційних умов сім місяців пізніше». Крім того, з альтернативної антибільшовицької формули В. Тютюнника вже випала Румунія (Маланюк, 1966: 308).

У листопаді 1919 р. С. Петлюра вкотре змінив своє рішення і повернув В. Тютюнника на посаду командуючого Дієвою армією УНР. Той, забувши образ, прийняв цю посаду і відразу поринув у порятунок війська, знекровленого боями в «трикутнику смерті», отаманщиною, епідемією тифу. Є. Маланюк згадував про мотиви повернення В. Тютюнника на посаду командарма знекровленого війська УНР: «Отаман Тютюнник, пробувши в демісії несповна місяць знову був покликаний рятувати Армію і Державність. Занадто він був українцем і вояком, щоб відмовитись від обов'язку. Україна була для нього дорожча за життя – і він переступив через свою ображену амбіцію, вибачивши тим сліпим, що лили в нього брудом недавно» (Ковальчук, 2006: 232). Однак цього разу повернення до війська виявилось для В. Тютюнника коротким: невдовзі він захворів на тиф. З мемуарів Є. Маланюка ми дізнаємося, як В. Тютюнник, вже смертельно хворий на тиф, замислив і накреслив план та маршрут рейду армії УНР з Полісся на Правобережжя та Центральну Україну з метою взяти під контроль запліля російських білогвардійців, доки туди не прийшли російські більшовики. Ад'ютант емоційно змалював обставини, за яких В. Тютюнник приймав це рішення: «План такий: відірватися від Денікіна... Потім по хвостах Денікіна займаємо Правобережжя. Тільки тиждень-два

протриматися і Правобережжя наше... А потім весна. Повстання... Нема терену. От біда. Переформуватися на марші. Один вихід – витягнути здорове, збити в купу і – перекинутися на Україну, вглиб. Там заховати ядро Армії. Врятувати Армію» (Маланюк, 1966: 312).

Таким був сміливий задум В. Тютюнника, над яким він працював ледь не до останнього подиху. Є. Маланюк згадував: «Беру руку отамана. Еге він горить. Дістав десь термометра – ставимо, 39,8. Для мене ясно, що з ним, але мовчу. Отаман ставить діагноз: інфлюенція і на цім переходить до порядку денного, себто – голова тріщить, а він сидить над мапою і вперто трасує шлях Зимового походу. Потім звалюється непритомний. В наказі про Зимовий похід в кінці стоїть: «З огляду на мою хворобу, командування обіймає старший з командирів груп» (Маланюк, 1966: 312).

Це був останній наказ В. Тютюнника, відповідно до якого командармом став Михайло Омелянович-Павленко, а його заступником Юрко – Тютюнник. Цікаво, що в мемуарах очільників цієї військової операції М. Омеляновича-Павленка та Ю. Тютюнника відсутні згадки про те, що план Першого Зимового походу розробив саме В. Тютюнник. Обидва лише обмежилися згадками, що отримали від командарма наказ про похід та надзвичайні повноваження його очільників. Припускаємо, що ці старшини, на відміну від Є. Маланюка, не були втаємничені в подібні нюанси, або, як це нерідко трапляється в мемуарах військових, не хотіли ділитися успіхом з померлим (Омелянович-Павленко, 2007: 237–241; Тютюнник, 2008: 116–119).

Розділ 2. Постаті Української революції в публіцистиці Є. Маланюка. Значна частини публіцистики Є. Маланюка стосується аналізу персоналій провідних офіцерів українського війська доби визвольних змагань, з якими йому довелося працювати особисто. Історик Я. Тинченко досить високо оцінив значення цих біографічних нарисів: «Можливо саме завдяки Є. Маланюку ми можемо сьогодні зовсім інакше глянути на тих людей і оцінити роль та значення українського офіцерства в подіях 1917 – 1920» (Тинченко, 2004: 290). У цьому розділі статті буде проаналізовано достатньо інформативні нариси про Є. Мешковського – командира Є. Маланюка в 1-й Туркестанській стрілецькій дивізії Російської армії), якого солдати та офіцери називали «запорожцем», «українським Мойсеєм» (Маланюк, 1966: 267). У 1917 році Є. Мешковський підтримав українізацію війська. Є. Маланюк згадував, як його командир врятував життя не одного офіцера перед розбурханим та розагітованим більшовиками натовпом. Як йому це вдавалося? Є. Маланюк пояснює це доволі просто: «Він умів наказувати і вимагати». Після ліквідації

Центральної Ради Є. Мешковський та Є. Маланюк потрапили до штабу армії гетьмана П. Скоропадського, який перебував під впливом трьох сил: німецького командування, українських самостійників та російських шовіністів: прихильників «єдиної та неділимої». Це суттєво позначилося на різновекторності гетьманської політики та врешті-решт призвело до краху режиму Гетьманату. У цей період Є. Мешковський обіймав посаду начальника оперативного відділу Генерального штабу, а Є. Маланюк був його ад'ютантом. Є. Маланюк згадував, що таких, як Є. Маланюк та Є. Мешковський, прихильники русифікації в армії гетьмана називали «щирими», бо Є. Мешковський жорстко, в своєму стилі, вимагав від офіцерів Української Держави спілкування українською мовою в штабі армії та відмовлявся приймати доручення чужою (російською) мовою (Маланюк, 1966: 282–283).

Доба Гетьманату була для українських патріотів часом сподівань та розчарувань. «Саме слово «гетьман» було для нас символом слави, міці, багатства і сили Української держави. Зі встановленням Гетьманату я відчув те, що зветься національна гордість», – писав Є. Маланюк. Але... «Через півроку мрії розбилися без жалю, через півроку слово «гетьман» було заплямоване і позолота його злізла», – з розпачем згадував той самий Маланюк (Тинченко, 2004: 299). Чому? Гетьман Павло Скоропадський так і не визначився, що ж він насправді буде: незалежну Україну чи Малоросію як частину «єдиної і неділимої» Росії. На відміну від фіна Карла Манергейма, який теж служив у Російській армії, але твердо вирішив будувати суверенну Фінляндію! На жаль, П. Скоропадський зробив інший вибір, про що жалкував пізніше. Оцінка Гетьманату Є. Маланюком збігається з думками Євгена Коновальця та Дмитра Донцова. Перший вважав, що у листопаді 1918 р. «українізувати Скоропадського було вже неможливо» (Коновалець, 1928). А Д. Донцов свій розрив з П. Скоропадським пояснив проголошенням грамоти про федерацію з Росією: «я відійшов від нього з жалем за те, що (по тій грамоті) він перестав для мене бути гетьманом» (Донцов, 2002: 39).

Серед лідерів Української революції Є. Маланюк найбільше цінував Симона Петлюру, якому навіть присвятив одну зі своїх поезій (Маланюк, 1966: 352). Бо для нього саме Головний Отаман був справжнім вождем боротьби за державність, оскільки, на відміну від інших, не подався за кордон у самий розпал визвольних змагань. Попри

те, що Є. Маланюк вважав С. Петлюру легендарним, харизматичним лідером, перспективним політиком, яких було мало в Європі в 20-х рр., він достатньо критично оцінив окремі його кроки як очільника Директорії (Маланюк, 1966: 337–353). Зокрема, це стосується помилок у кадровій політиці, запровадженні державної інспектури, усуненні Василя Тютюнника з посади командувача Дієвою армією УНР, підтримці рішення не розпочинати війну з денікінцями та відійти за демаркаційну лінію, що призвело до «Київської катастрофи» серпня 1919 р.

Публіцистика Є. Маланюка багата на влучні фрази «імператора залізних строф», а історичні паралелі на кшталт «а ще казали, що нібито історія не повторюється. Наша напевно» не втратили актуальності. Зокрема, бій під Крутами він порівняв із грецькими Термопілами, а в подіях під Полтавою 1709 р. віднайшов містичний зв'язок з місцем народження С. Петлюри: «Справді, є щось таємниче в тім, що родинним містом Петлюри, власне була Полтава, що народився він у тім місті, назва якого важкими літерами накарбована була на могилі України» (Маланюк, 1966: 337). Найяскравішим прикладом циклічності історії для Є. Маланюка стала доля В. Сінклера – старшини Дієвої армії УНР, чийм предком був офіцер зі шведської армії Карла XII близький до Пилипа Орлика.

Є. Маланюк вважав, що для того аби ланцюг невдач та поразок обірвався, треба, щоб «поруч Лаври стояв Капітолій» (Донцов, 2002: 146). Ця влучна фраза підкреслила значення відсутності міжнародної підтримки української державності під час визвольної боротьби 1917–1921 рр., що найбільше спричинили фатальний фінал визвольних змагань.

Висновки. У 1968 р. обірвалося життя Євгена Маланюка, але як історіософ, публіцист, поет він витримав випробування часом. Творчість Є. Маланюка, присвячена подіям Української революції, багата на якісну аналітику; згадки про яскравих особистостей тої доби часом і досі недостатньо відомих для нащадків, тому заслуговують на увагу дослідників буремної доби. Есе та мемуари Є. Маланюка мають велике значення для істориків з огляду на поінформованість автора про важливі та маловідомі деталі прийняття доленосних для історії українських визвольних змагань рішень. Як і його пророчі слова про українсько-російські відносини. Особливо нині в умовах чергової війни з Росією, цим «одвічним ворогом» України.

Література:

1. Грицак Я. Нариси історії модерної України: формування модерної української нації XIX–XX ст. : навч. посібник для учнів гуманіт. гімназій, ліцеїв, студентів іст. фак. вузів, вчителів. Київ : Генеза, 1996. 360 с.

2. Донцов Д. Рік 1918, Київ: Документально-художнє видання / упор.: К.Ю. Галушко. Київ : Темпора, 2002. 208 с.
3. Зеленська В. Євген Маланюк у державотворчих процесах України: оцінка Леоніда Куценка. *Між Бугом і Дніпром. Науково-краєзнавчий вісник Центральної України*. Вип. XVI. Кропивницький : ТОВ «Поліграф-Сервіс», 2021 с. С. 288–296.
4. Kyryliuk O. Fabricated frames as a way of erasing historical memory (based on the discourse of Russia's aggression against Ukraine). *Journal of Language and Linguistic Studies*. 2021. Vol 17. (Special Issue 2), 1423–1437 pp. URL: <https://www.jlls.org/index.php/jlls/article/view/2609/770> (дата звернення: 01.08.2022).
5. Кирилюк О. Фреймова мережа концепту КРУТИ в українському інформаційному просторі. *Закарпатські філологічні студії*. Ужгород. 2021. № 19. С. 35–40. URL: <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2021.19.1.7> (дата звернення: 01.08.2022).
6. Ковальчук М. Невідома війна 1919 року. Українсько-білогвардійське збройне протистояння. Київ : Темпора, 2006. 576 с.
7. Коновалець Є. Причинки до історії Української революції. URL: <https://diasporiana.org.ua/istoriya/1510-konovalets-ye-prichinki-do-istoriyi-ukrayinskoji-revoljutsiyi/> (дата звернення: 31.07.2022).
8. Україна. 1919 рік.: М. Капустянський «Похід Українських армій на Київ-Одесу в 1919 році». Є. Маланюк «Уривки зі спогадів». Документи та матеріали: Документально-наукове видання, 2004. / Передм. Я. Тинченко. Київ : Темпора. 558 с.
9. Маланюк Е. Книга спостережень. Проза. Т. 2. Торонто : Видавництво «Гомін України». 480 с.
10. Маланюк Є. Крути. Народина нового українця. *Крути 29 січня 1918 р.* Київ : Видавництво імені Олени Теліги, 2007. 95 с.
11. Маланюк Є. З нотатника (витяги з еміграційних періодичних видань) / передмова, упорядження Григорія Клочека, коментарі та примітки Нелі Момот. Кропивницький : Видавець Лисенко В.Ф., 2021. 224 с.
12. Куценко Л. Dominus Маланюк: тіло і постать. Монографія. Київ : Вид. центр «Просвіта», 2002. 368 с.
13. Куценко Л. «І вічність на каміннях Праги...». Біографічні нариси. Київ : ТОВ «Імекс-ЛТД», 2006. 288 с.
14. Митрофаненко Ю. Українська отаманщина 1918–1919 рр. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2016. 239 с.
15. Митрофаненко Ю. Дух і буква закону премії Маланюка, або Маланюківські пристрасті URL: <https://litgazeta.com.ua/articles/iurij-mytrofanenko-duk-h-i-bukva-zakonu-premii-malaniuka-abo-malaniukivski-prystrasti/> (дата звернення: 31.07.2022).
16. Митрофаненко Ю. Про гуманітарну ауру Євгена Маланюка URL: <https://book-ye.com.ua/blog/osoblyvadamka/pro-humanitarnu-auru-uevhena-malanyuka/> (дата звернення 31.07.2022).
17. Митрофаненко Ю. Боротьба селян і повстанців з більшовиками (лютий-травень). *Роки боротьби 1917–1922 на Єлисаветчині. Український погляд. Рік. 1920. Проти білих та червоних окупантів*. Кн. 3. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2020. 276 с.
18. Митрофаненко Ю., Базака Р., Даценко В., Босько В., Долгіх М., Сергєєв В. Роки боротьби 1917–1922 на Єлисаветчині. Український погляд. Рік. 1920. Проти білих та червоних окупантів. Кн. 3. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2020. 276 с.
19. Омелянович-Павленко М. Спогади командарма (1917–1920). Документально-художнє видання. Київ : Темпора. 608 с.
20. Тютюнник Ю. Записки генерал-хорунжого. Київ : Книга Роду, 2008. 312 с.

References:

1. Hrytsak, Y. (1996). *Narysy istoriyi modernoyi Ukrayiny: formuvannya modernoyi ukrayins'koyi natsiyi XIX – XX st.: Navch. posibnyk dlya uchniv humanit. Himnazyi, litseyiv, studentiv ist. fak. vuziv, vchyteliv* [Essays on the history of modern Ukraine: the formation of the modern Ukrainian nation of the XIX – XX centuries]. K.: Heneza. 360 s. [in Ukrainian]
2. Dontsov, D. *Rik 1918 (2002)*. K.: Dokumental'no-khudozhnye vydannya [Year 1918, Kyiv: Documentary and artistic edition]/ Upor.: K.. Halushko. K.: Tempora. 208 s. [in Ukrainian]
3. Konovalets', Y. (1928). *Prychynky do istoriyi Ukrayins'koyi revolyutsiyi* [Reasons for the history of the Ukrainian revolution]. URL: <https://diasporiana.org.ua/istoriya/1510-konovalets-ye-prichinki-do-istoriyi-ukrayinskoji-revoljutsiyi/> (date of application 31. 07. 2022).
4. Kyrylyuk, O. *Freymova merezha kontseptu KRUTY v ukrayins'komu informatsynomu prostori*. [Frame network of the KRUTY concept in the Ukrainian information space]. *Transcarpathian Philological Studies*. Uzhhorod 2021. No. 19. P. 35-40. DOI: <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2021.19.1.7> (date of application 01. 08. 2022).

5. Kyryliuk, O. Fabricated frames as a way of erasing historical memory (based on the discourse of Russia's aggression against Ukraine). *Journal of Language and Linguistic Studies*. 2021. Vol 17. (Special Issue 2), 1423-1437 pp. <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2021.19.1.7> (date of application 01. 08. 2022).
6. Zelens'ka, O. Yevhen Malanyuk u derzhavotvorchyykh protsesakh Ukrayiny: otsinka Leonida Kutsenka (2021) [Yevhen Malanyuk in the state-building processes of Ukraine: Leonid Kutsenko's assessment]. *Mizh Buhom i Dniprom. Naukovo-krayeznavchyy visnyk Tsentral'noyi Ukrayiny. Vyp. XVI. Kropyvnyts'kyy: TOV «Polihraf-Servis», 2021 s. S. 288 – 296.*
7. Koval'chuk, M. (2006). Nevidoma viyna 1919 roku. Ukrayins'ko-bilohvardiys'ke zbroyne protystoyannya [The Unknown War of 1919. Ukrainian-White Guard armed confrontation]. K. : Tempora. 576 s. [in Ukrainian].
8. Ukrayina. 1919 rik.: M. Kapustyans'kyy «Pokhid Ukrayins'kykh armiy na Kyiv-Odesu v 1919 rotsi». YE. Malanyuk «Uryvky zi spohadiv». Dokumenty ta materialy: Dokumental'no-naukove vydannya (2004) [Ukraine. 1919: M. Kapustyansky «March of the Ukrainian armies on Kiev-Odessa in 1919». E. Malanyuk «Excerpts from memories». Documents and materials: Documentary-scientific edition] / Peredm. YA. Tynchenko. K.: Tempora. 558 s. [in Ukrainian].
9. Malanyuk, E. Knyha sposterezhen'. Proza. T. 2.[Observation book. Prose] (1966). Toronto: Vydavnytstvo «Homin Ukrayiny». 480 s. [in Ukrainian].
10. Malanyuk, E. Kruty. Narodny novoho ukrayintsya. *Kruty 29 sichnya 1918 r.* (2007) [Families of the new Ukrainian. Kruty. January 29, 1918]. K.: Vydavnytstvo imeni Oleny Telihy. 95 s. [in Ukrainian].
11. Malanyuk, E. (2021) Z notatnyka (vytyahy z emihratsiynykh periodychnykh vydan') [From the notebook (excerpts from emigration periodicals)] / peredmova, uporyadzhennya Hryhoriya Klocheka, komentari ta prymitky Neli Momot. Kropyvnyts'kyy: Vydavets' Lysenko V. F. 224 s.
12. Kutsenko, L. Dominus Malanyuk: tilo i postat'. Monohrafiya (2002) [Dominus Malaniuk: body and figure. Monography]. K.: Vyd. tsentr «Prosvita» 368 s. [in Ukrainian].
13. Kutsenko, L. (2006) «I vichnist' na kaminnnyakh Prahy...». Biografichni narysy. [And eternity on the stones of Prague...Biographical essays]. K.: TOV «Imeks-LTD». 288 s.
14. Mytrofanenko, Y. (2016). Ukrayins'ka otamanshchyna 1918 – 1919 rr. [Ukrainian otamanshchyna. 1918 – 1919]. Kropyvnyts'kyy: Imeks-LTD. 239 s. [in Ukrainian].
15. Mytrofanenko, Y. (2021). Dukh i bukva zakonu premiyi Malanyuka, abo Malanyukivs'ki prystrasti [The spirit and letter of the law of Malanyuk's award, or Malanyuk's passions] URL: <https://litgazeta.com.ua/articles/iurij-mytrofanenko-dukhi-bukva-zakonu-premii-malaniuka-abo-malaniukivski-prystrasti/> [in Ukrainian]. (date of application 31. 07. 2022).
16. Mytrofanenko, Y. (2022) Pro humanitarnu auru Yevhena Malanyuka [About the humanitarian aura of Yevhen Malanyuk]. URL: <https://book-ye.com.ua/blog/osoblyva-dumka/pro-humanitarnu-auru-yevhena-malanyuka/> (date of application 31. 07. 2022).
17. Mytrofanenko, Y. (2020) Borot'ba selyan i povstantsiv z bil'shovykamy (lyutyty-traven') Roky borot'by 1917 – 1922 na Yelysavetchyni. Ukrayins'kiy pohlyad. Rik. 1920. Protty bilykh ta chervonykh okupantiv. [Struggle of peasants and insurgents with the Bolsheviks (February-May). *Years of struggle 1917 – 1922 in Yelisavetchyna. Ukrainian view. Year. 1920. Against the white and red occupiers*]. Kn. 3. Kropyvnyts'kyy: Imeks-LTD. 276 s. [in Ukrainian].
18. Mytrofanenko, Y., Bazaka, R., Datsenko, V., Bos'ko, V., Dolhikh, M., Serhyeyev, V. (2020). Roky borot'by 1917 – 1922 na Yelysavetchyni. Ukrayins'kiy pohlyad. Rik. 1920. Protty bilykh ta chervonykh okupantiv. Kn. 3. [Years of struggle 1917 – 1922 in Yelisavetchyna. Ukrainian view. Year. 1920. Against the white and red occupiers]. Kropyvnyts'kyy: Imeks-LTD. 276 s. [in Ukrainian].
19. Omelyanovych-Pavlenko, M. (2007). Spohady komandarma (1917 – 1920). Dokumental'no-khudozhnye vydannya [Memoirs of the commander (1917 – 1920). Documentary and artistic publication].]. K.: Tempora. 608 s. [in Ukrainian].
20. Tyutyunnyk, Y. (2008) Zapysky heneral-khorunzhoho [Notes of the cornet general]. K.: Knyha Rodu. 312 s. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 29.06.2022
The article was received 29 June 2022